

УДК 340.1

О.І. КОТЛЯР, канд. юрид. наук, Закарпатський державний університет

РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ЗА МІЖНАРОДНИМ ПРАВОМ

Ключові слова: право власності, міжнародне право, права людини, захист іноземної власності

Сучасність характеризується становленням підгалузей міжнародного права, прикладом якої може слугувати міжнародне майнове право. Право власності, яке є центральним у системі речових прав, виходить за рамки регулювання внутрішньодержавним правом і закріплюється на міжнародному рівні. Підкреслимо, що право власності є складним комплексом публічно-правовим і приватноправовим інститутом одночасно. У більшості праць авторів право власності розглядається з точки зору приватного права, через призму категорій цивілістики, тоді як публічно-правові аспекти даного права не розглядаються. Серед таких праць можна виділити роботи Г.К. Дмитрієвої, І.З. Фархутдинова, М.В. Щербиної, М.М. Богуславського.

Метою даної статті є розкриття змісту поняття права власності у міжнародному праві на базі доктрини та міжнародних угод у світлі публічно-правової категорії – фундаментального невід'ємного права людини. Об'єктом дослідження є правовідносини у сфері міжнародно-правової співпраці щодо регулювання проблем захисту права власності, а предметом – міжнародно-правові норми, що регулюють питання захисту права власності, вироблені світовою спільнотою.

У літературі на питання щодо існування у міжнародному праві свого «автономного» поняття права власності немає однозначної думки. Одні автори зазначають, що міжнародному праву невідома автономна дефініція даного терміну [1, с.148], інші вважають, що категорія права власності у міжнародному

праві має автономне значення, яке не співпадає з тим, що прийняте у національних правових системах [2, с.88]. Т. Хефт звертає увагу, що дана проблема представляє не тільки теоретичний інтерес, а викликана самою практикою. З одного боку, загальновизнане положення про те, що держави вільні у виборі своєї економічної системи, з чого випливає, що вони вправі вільно визначати, що є власністю. З іншого боку, загальновизнано, що власність є одним з прав людини, зафіксованим міжнародним правом [3, с.6].

Для міжнародно-правового захисту права власності вважаємо за доцільне застосовувати саме ширше розуміння права власності, адже цьому є пояснення практичного та доктринального характеру. Так, Т. Хефті розглядає термін права власності не під кутом зору реальних майнових прав, а у більш широкому понятті, яке включає в себе право на будь-яке майно, яке суб'єкт (фізична /юридична особа) перевезла через кордон, а також майно і права, що були набуті або створені на території приймаючої держави [4, с.3].

Питання, які стосуються регулювання і захисту права власності іноземних фізичних та юридичних осіб, міжнародна практика і доктрина відносили довгий час до внутрішньої компетенції держав. Норми міжнародного права виступали у ролі додаткового регулятора, який використовувався у контексті прав, гарантованих іноземним власникам для захисту від націоналізації, експропріації та інших форм обмеження прав іноземної власності, при виникненні колізій з нормами національного права. Так, австрійський юрист А. Фердросс відзначає: «Все, що приписує міжнародне право у цьому контексті – це те, що держава не повинна порушувати приватні права іноземців» [5, с.51]. Міжнародному праву відводилася доволі незначна роль у регулюванні цієї галузі. Загальні принципи в першу чергу стосувалися питань відшкодування збитків іноземним особам, які були спричинені у результаті дій примусового характеру.

Ситуація змінюється наприкінці ХХ ст., коли інститут права власності у міжнародних відносинах отримав широке розповсюдження внаслідок переходу ряду держав до принципів відкритості в організації суспільства та розширення географічної сфери взаємовпливу, у рамках якої здійснюється інтеграція осіб, капіталів, майна, прав на це майно, послуг, інтелектуальної власності. Інститут права власності отримує закріплення у міжнародно-правових актах, вийшовши за межі національних кордонів. Починається вироблення єдиних міжнародних стандартів у галузі права власності, спостерігається зближення національних правових систем, уніфікація режиму права власності, що призводить до утворення загального простору з єдиними правовими цінностями та засобами для їхнього захисту. У цьому контексті право власності виступає як одне з «природних» прав людини.

В документах по правах людини можна спостерігати загальні тенденції щодо визнання права власності як основного права людини. Так, вперше право власності отримує закріплення у ст.17 Загальної декларації прав людини 1948 р.: «1. Кожна людина має право володіти майном як одноособово, так і разом з іншими. 2. Ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна». Як бачимо, зміст статті носить дуже загальний характер, в якій немає самого визначення поняття власності.

Право на захист моральних та матеріальних інтересів, пов'язаних з будь-якою науковою, літературною або художньою продукцією, автором якої є людина, відноситься до числа прав кожної людини, що відповідним чином закріплено п.2 ст.27 Загальної декларації, п.1 ст.15 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права. Тобто, Загальна декларація проголошує, а Пакт закріплює право власності, яке виникає у результаті інтелектуальної діяльності. Пункт 1 ст.11 Пакту про економічні, соціальні і культурні права проголошує, що «Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право

кожного на достатній життєвий рівень для нього і його сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг і житло, і на неухильне покращення умов життя...». Відзначимо, що Пакт не містить положень щодо права власності.

Окремі норми щодо захисту права власності знайшли своє відображення в нормах міжнародного гуманітарного права. Згідно ст.53 Женевської конвенції 1949 р. «Про захист цивільного населення під час війни» забороняється знищення рухомого та нерухомого майна, що є індивідуальною або колективною власністю, за умови це не являється абсолютно необхідним для воєнних операцій. Статті 13 Конвенції про права біженців 1951 р. та Конвенція про статус апатридів 1954 р. вказують на те, що біженцям і апатридам надається рівне, а можливо, і більш сприятливе положення, ніж те, яким користуються іноземці щодо набуття рухомого та нерухомого майна. Статті 14 обох конвенцій прирівнюють біженців та апатридів до громадян країни перебування у відношенні захисту їхніх авторських та промислових прав.

Стаття 5 Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р. зазначає, що держави-учасниці конвенції зобов'язуються «заборонити та ліквідувати расову дискримінацію по відношенню щодо здійснення наступних прав: право на володіння майном, як одноособово, так і разом з іншими». Міжнародна конвенція про захист прав всіх трудящих-мігрантів та членів їхніх сімей 1990 р. у ст.15 передбачає: «трудящий-мігрант та член його або її сім'ї не можуть свавільно позбавлені власності, якою вони володіють індивідуально або сумісно з іншими особами». Важливим є те, що ця ж стаття закріплює право «на справедливу та належну компенсацію» у випадку, якщо «активи трудящого-мігранта або члена його або її сім'ї будуть експропрійовані». У відповідності з цим положенням такі дії може і повинно здійснюватися тільки «у відповідності з діючим законодавством держави роботи за наймом».

Таким чином, бачимо, що в цій статті набув подальшого розвитку зміст права людини на володіння майном, зокрема на компенсацію.

Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р. у п.2 ст.15 проголошує, що держави-учасниці забезпечують жінкам рівні з чоловіками права «...при укладанні договорів і управлінні майном...», а п.1(h) ст.16 проголошує «рівні права подружжя щодо володіння, придбання, управління, користування та розпорядження майном як безоплатно, так і за плату».

Право людини володіти майном проголошено також у ряді декларацій ООН. Наприклад, п.11 Декларації про права інвалідів 1975 р. зазначає: «інваліди повинні мати можливість користуватися кваліфікованою юридичною допомогою, коли така допомога є необхідною для захисту їхньої особистості та майна». Стаття 6 Декларації соціального прогресу та розвитку проголошує: «Соціальний прогрес і розвиток потребує участі усіх членів суспільства у продуктивній та суспільно корисній праці і встановлення, у відповідності з правами людини і основними свободами, а також у відповідності з принципами справедливості і соціальної функції власності, таких форм власності на землю та засобів виробництва, які виключають будь-які форми експлуатації людини, забезпечують рівні права на власність для усіх і створюють умови, які ведуть до істинної рівності серед людей». Звідси витікає, що Декларація розглядає роль власності як важливу складову розвитку суспільства.

Генеральна Асамблея ООН неодноразово піднімала питання щодо поваги права володіти майном під час обговорення і прийняття рішень по таким важливим питанням, як право народів на самовизначення, право на невід'ємний суверенітет над природними ресурсами і право на розвиток. Наприклад, Резолюція 1803(XVII) 1962 р. проголошує «право народів і націй на невід'ємний суверенітет над їхніми природними багатствами і ресурсами», «...право повинно здійснюватися

в інтересах їхнього національного розвитку і благополуччя населення відповідних держав» [6, с.13]. Тобто, право на володіння майном розглядається через призму права народів і націй на невід'ємний суверенітет над своїми природними багатствами та ресурсами, закріплюється принцип приналежності майна певним суб'єктам.

В умовах глобалізації міжнародних економічних відносин виникає особливо сильна потреба в уніфікації правового регулювання, адже значно підвищується роль та об'єм міжнародних економічних зв'язків, проходить процес економічної та політичної інтеграції, створюються міжнародні економічні союзи, спеціальні міжнародні організації. Так, Рада Європи стала центральною регіональною міжнародною організацією, відповідальною за питання гуманітарної співпраці, а Європейський Союз став відповідати за функціонування загального економічного простору провідних західних країн. На Раду Європи було покладено формування уніфікованого режиму на рівні базових положень, що складають інститут сучасного права приватної власності, а Європейський Союз став здійснювати уніфікацію інституту права власності вже на рівні окремих режимів. З кінця XX ст. у праві Європейського Союзу розглядається питання про можливість уніфікації законодавства щодо права власності у рамках загальної уніфікації цивільного законодавства. Європарламент закликав до розробки єдиного європейського цивільного кодексу. У випадку практичної реалізації цієї ідеї піднімається й питання про створення єдиного нормативного визначення права власності для всіх країн, що входять у ЄС, та встановлення загальних меж змісту цього права.

Першою та центральною міжнародною угодою по питанням прав людини у Європі, яка нині забезпечує захист понад 800 млн людей у 47 державах-членах Ради Європи, стала Європейська конвенція про захист прав та основних свобод людини 1950 р. та Протокол

№ 1 1952 р., де гарантуються певні права та свободи, які не були включені в конвенцію учасниками якої є практично усі європейські держави. Так, у ст.1 даного Протоколу гарантується кожному право на повагу свого майна і встановлено певні гарантії прав приватних осіб у випадку втручання держави в їхні права. Пізніше у тлумаченні Європейського суду по правам людини було відзначено, що «по суті стаття 1 гарантує право власності» [7, с.94]. У ній проголошується: «Кожна фізична особа або юридична особа має право безперешкодно користуватися своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений свого майна, окрім як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом та загальними принципами міжнародного права. Попередні положення в жодному випадку не ущемляють права держави забезпечувати виконання тих законів, які йому представляються необхідними для здійснення контролю за використанням власності у відповідності з загальними інтересами або для забезпечення уплати податків, інших зборів або штрафів».

Підкреслимо, що Протокол визначає межі міжнародно-правового регулювання питань, пов'язаних з правом власності. Правове регулювання питань захисту власності є прерогативою внутрішнього права держав. Відзначимо, що на сучасному етапі розвитку значно змінюється правовий режим власності. Цей процес об'єктивно викликаний потребою економіки і одночасно необхідністю посилення соціального регулювання, виконання державою соціальних функцій, протікає у декількох напрямках. І якщо раніше обмеження права власності мали тільки зовнішню для цього права природу, то у сучасному праві тобто з них стають елементом внутрішнього змісту права власності. При збереженні всіх приватноправових обмежень, які традиційно встановлювалися в кодифікованих законодавчих актах (наприклад, обмеження, засновані на сусідських правах), активний розвиток отримують публічно-правові обмеження,

встановлені нормами публічного права і що реалізуються у рамках адміністративних процедур. Змінюються пріоритети держав у регулюванні відносин власності. Збільшується роль публічної власності, що належить державі, його адміністративно-територіальним утворенням, а також державним господарським організаціям, розширюються форми і масштаби безпосередньої участі держави в економіці у якості суб'єкта господарювання, одного з найкрупніших власників. Поряд з цим падає значення індивідуальної власності у порівнянні з власністю корпоративною [8, с.339].

Роль сучасного міжнародно-правового регулювання захисту іноземної власності проявляється у забезпеченні єдиного демократичного режиму для власників з інших країн, дозволяючи національному законодавству встановлювати певні обмеження для іноземців з метою захисту суверенних інтересів свого економічного розвитку, закріплює свободу переведення прибутку отриманої власниками за кордоном, визначає методи вирішення конфліктів на міждержавному рівні. Однак, повноцінний режим захисту іноземної власності може відбуватися за умов розвитку міжнародно-правових стандартів, вироблених світовою спільнотою у національно-правових нормах, що регулюють іноземне інвестування, режим і захист іноземної власності.

Виходячи з традиційної точки зору міжнародного права, угоди з державою регулюються національним правом такої держави. Цей підхід був висловлений Постійною Палатою міжнародного правосуддя ще у 1929 р. у справі про Сербські займи: «будь-які договори, які не являються договорами між державами, що виступають у якості суб'єктів міжнародного права, підкорюються внутрішньому праву відповідної держави» [9, с.144]. Тобто, саме національному праву належить право визначати та встановлювати характер майна, який іноземні особи мають право ввозити в країну, а також майнові права, які іноземці можуть тут

набути. Тим самим внутрішньодержавне право дає визначення «іноземної власності», що має юридичну силу і значення на території держави. Тільки після того, як іноземне майно набуває статус власності по внутрішньодержавному праву конкретної приймаючої сторони, з'являються підстави для дії норм міжнародного права.

Суспільні відносини у сфері власності не є статичними, вони постійно еволюціонують, що в свою чергу призводить до зміни правового регулювання інституту права власності, удосконалення нормативно-правової бази, відбувається гармонізація та уніфікація національних підходів і правових доктрин, розширення компетенції наднаціональних органів і інститутів у галузі регулювання майнових правовідносин.

Європейське інтеграційне право і правові приписи європейської системи захисту прав людини створюють найбільш динамічну наднаціональну правову систему, у рамках якої створюються найбільш передові стандарти нормативного регулювання і захисту права власності. Відзначимо, що еволюція права власності у західних країнах відбувається у єдиному напрямку, тим не менш до сьогоднішнього дня не вирішена задача уніфікації.

Отже, інститут права власності вийшов за межі регулювання національним правом і отримав своє закріплення на міжнародному рівні. Право власності у розвинутих країнах еволюціонує в єдиному напрямку, тим не менш завдання уніфікації ще не вирішено і навряд можна прогнозувати його швидке вирішення, адже навіть при зближенні цивільно-правового законодавства європейських країн культурно-правові традиції окремих країн у значній мірі відобразилися у нормативному регулюванні як визначення та встановлення змісту права власності, так і визнання інших обмежених речових прав на нерухомість, а ця галузь законодавства є однією з найбільш консервативних у цивільному праві.

Міжнародно-правові акти, які регулюють захист власності, мають безпосередній вплив на розвиток національного законодавства у сфері майнових відносин, яке потрібно приводити у відповідність з міжнародними стандартами. Інститут права власності у міжнародному праві характеризується тим, що передбачені широкі повноваження у власників, а на держави покладено обов'язок по охороні і захисту об'єктів іноземної власності. Обмеження прав і свобод встановлюється державами на основі внутрішньодержавних актів самостійно, однак нормами міжнародного права регламентуються межі і порядок обмеження прав, а при проведенні будь-яких форм обмежень права власності держави повинні дотримуватися основних принципів міжнародного права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Dolzer R. Eigentum, Enteignung und Entschädigung im geltenden Völkerrecht / R. Dolzer. – Berlin : Springer, 1985. – 331 s.
2. Старженецкий В. В. Соотношение международного (европейского) и российского правового регулирования института собственности: дис. ... кандидата юрид. наук / В. В. Старженецкий. – М., 2003. – 171 с.
3. Hefti T. La protection de la propriété étrangère en Droit International Public [These] / Thomas Hefti. – Zurich: Schulthess Polygraphischer, 1989. – 286 s.
4. Мингазова И. В. Права собственности в международном праве / И. В. Мингазова. – М. : Волтерс Клувер, 2007. – 320 с.
5. Verdross A. Les régies internationales concernant le traitement des étrangers. RCADI. T. 37 / A. Verdross. – 1931. – 359 s.
6. Мюллерсон Р. А. Права человека: идеи, нормы, реальность / Р. А. Мюллерсон. – М. : Юрид. лит., 1991. – 160 с.
7. Нешатаева Т. Н. О компенсации Европейского суда по правам человека в отношении имущественных прав / Т. Н. Нешатаева //

Вестник Высшего арбитражного суда Российской Федерации. – 1999. – № 4. – С. 93–97.

8. Гражданское и торговое право зарубежных государств : учебник : в 2 т. Т. 1 / отв. ред. Е. А. Васильев, А. С. Комаров. – 4-е изд., перераб и доп. – М. : Международные отношения, 2008. – 560 с.

9. Kummerer J. A. Der Schutz des Eigentums im Völkerrecht / J?rn Axel Kummerer Eigentum // Ordnungsidee, Zustand, Entwicklungen. [Professor Dr. O. Depenheuer]. – Springer-Verlag Berlin Heidelberg. 2005. – P. 131–149.

Котляр О. І. Регулювання права власності за міжнародним правом / О. І. Котляр // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 515–520 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://arhive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12koizmp.pdf>

Розглянуто проблему захисту права власності у міжнародно-правовому полі. Підкреслено, що питання, які стосуються регулювання і захисту права власності іноземних фізичних та юридичних осіб, міжнародна практика і доктрина відносили довгий час до внутрішньої компетенції держав. Наголошено, що у міжнародно-правовому плані проблема захисту права власності розглядається лише по відношенню до іноземців, оскільки регулювання відносин між державою і громадянами у відносинах власності віднесено до внутрішньої компетенції держав. Аналіз міжнародних документів вказує на той факт, що держави приймають на себе міжнародні зобов'язання і прагнуть до захисту права власності як основного права людини.

Котляр О.І. Регулирование собственности по международному праву

Рассмотрена проблема защиты права собственности в международно-правовом поле. Подчеркнуто, что вопросы, касающиеся регулирования и защиты права собственности иностранных физических и юридических лиц, международная практика и доктрина относили долгое время к внутренней компетенции государств. Подчеркнуто, что в международно-правовом плане проблема защиты права собственности рассматривается только по отношению к иностранцам, поскольку регулирование отношений между государством и его гражданами в отношениях собственности отнесено к внутренней компетенции государств. Анализ международных документов

Kotkjar O.I. Property Adjustment on International Law

The problem of the possession right defense has been analyzed within the international law field. It has been proven that the regulatory questions regarding the defense of possession right of the foreign legal and physical entities has been perceived as the inner state jurisdiction. It is emphasized that the problems of the possession right within the international law aspect is considered only towards non-citizens as the regulations between the state and its citizen follow under the internal state competence. The analysis of the international documents points out the fact that the states accept international obligations and willing for the possession right defense as the basic human right.